

Človek, glej in Človek, glej naprej

Obeležitev 70-letnice konca 2. svetovne vojne

Muzejsko društvo Škofja Loka (v nadaljevanju: Muzejsko društvo) in Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka (v nadaljevanju: Društvo Lonka) sta tesno povezani z ohranjanjem spomina in lokalno zgodovino. Že v letu 2014 smo člani obeh društev razmišljali, kako obeležiti 70-letnico konca 2. svetovne vojne in tragične dogodke, ki so se na slovenskih tleh zgodili po 9. maju 1945. Naše pozornosti nismo želeli usmeriti le na »uradni« spomin na veličino partizanskega boja proti okupatorju, ampak tudi na zamolčani del zgodovine – na komunistično revolucijo, ki je med vojno, zlasti pa po njenem koncu, pripeljala do množičnih pobojev njenih nasprotnikov. **Pozornost smo od ideoloških in političnih pogledov na čas pred sedemdesetimi leti želeli usmeriti k človeku in njegovim bivanjski vrednoti.** Želeli smo pripomoči k odpiranju javnega prostora za spoštljivo, sočutno soočenje s človeškim trpljenjem, ki je zaznamovalo čas med 2. svetovno vojno, ob njenem koncu in po njej. Ideje članov obeh društev so se ves čas dopolnjevale, rodila se je vélika razstava *ČLOVEK, GLEJ*, ki smo jo ob koncu spominskega leta zaokrožili s sklopom dogodkov pod naslovom *ČLOVEK, GLEJ NAPREJ*.

Sodelovanje smo želeli zastaviti širše. Zato se je predsednik Muzejskega društva že v začetku januarja 2015 srečal z Juretom Žakljem, predsednikom Združenja borcev za vrednote NOB Škofja Loka (v nadaljevanju: Združenje). Izrazil je željo, da bi pripravili skupno slovesnost, na kateri bi se poklonili vsem žrtvam vojne, tako partizanskim kot protirevolucionarnim. Tu nismo našli skupne točke, saj je Združenje kot osrednji dogodek že načrtovalo proslavo ob dnevu boja proti okupatorju 27. aprila, pri drugih dogodkih pa ni želelo sodelovati. Predlagali pa so, da bi Muzejsko društvo v zbirki *Doneski* izdalo spomine Marjana Masterla, partizana in po vojni družbeno zelo aktivnega Škofjeločana. Kasneje smo izvedeli, da nameravajo njegove spomine pripraviti v Loškem muzeju Škofja Loka. Nova priložnost za sodelovanje je bil drugi ponatis partizanske *Primorske Prešernove Zdravljice*, ki smo ga v Muzejskem društvu, skupaj s Knjižnico Ivana Tavčarja

Škofja Loka, pripravili ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarja, saj je bil prvi ponatis iz leta 2014 razprodan. Že takrat smo si želeli sodelovanja z Združenjem, ki pa se zaradi »komunikacijskega šuma« ni uresničilo. Želeli in upali smo, da bo novo sodelovanje steklo, a nekaj dni po srečanju je Jure Žakelj sporočil, da vzdušje med loškimi borci tega (še) ne omogoča.

28. februarja smo se sestali predstavniki Društva Lonka in Muzejskega društva: Alojzij Pavel Florjančič, Urška Florjančič, Aleksander Igličar, Helena Janežič, Blaž Karlin in Klemen Karlin. Strinjali smo se, da je po sedemdesetih letih napočil čas za osrednjo občinsko spominsko slovesnost, s katero bi se poklonili spominu na vse vojne in povojne žrtve, ne glede na to kje, kdaj in zakaj jih je ujela roka smrti. Županu Občine Škofja Loka mag. Mihu Ješetju sta predsednika obeh društev 5. marca poslala pisno pobudo glede slovesnosti. Župan nanjo osebno ni odgovoril, njegova sodelavka Katja Štucin pa je sporočila, da bo občina sodelovala že pri razstavi z naslovom *In prišel bo (ta) svobode dan ...*, ki jo je aprila in maja v Sokolskem domu pripravil Loški muzej Škofja Loka v sodelovanju z Zgodovinskim arhivom Ljubljana, Enota v Škofji Loki.

Županova neodzivnost nas v obeh društvih ni odvrnila od nadaljnega skupnega snovanja, kvečjemu je v nas še utrdila zavest o smiselnosti in potrebnosti naših prizadevanj. Pri tem so nam bile naklonjene tudi nekatere zunanje okoliščine. Ena takih je bilo dejstvo, da je civilno-družbena iniciativa **Resnica in sočutje** 1945–2015 v času od sredine februarja do sredine aprila v prostorih Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano pripravila razstavo z naslovom *O čem razmišljaš, Antigona?*, ki je bila pred tem v omejenem obsegu na ogled v zaporniških celicah nekdanje Udbe (na Beethovnovi ulici v Ljubljani). Na razstavi je več kot dvajset slovenskih umetnikov razstavljalo dela na temo človeškega trpljenja. Umetnik **Jožef Muhovič** je v katalogu razstave med drugim zapisal: »Razstava, ki ji daje ton naslovno vprašanje slike Staneta Kregarja iz leta 1971, skuša na likovni način prestreči in dokumentirati odmeve 'prapoka', ki ga v novejši slovenski zgodovini predstavlja čas med 2. svetovno vojno, predvsem pa čas neposredno po njej. Zakaj v tej zvezi ravno likovna razstava? Iz preprostega razloga – da od besed nazadnje vendarle preidemo k dejanjem, k dejanjem v prvi osebi ednine. Naj pojasnim, kako.

Umetnik svet iz težko razumljive govorice neposrednega dogajanja prevaja v za nas lažje razumljiv, čeprav še vedno zagatni jezik oblik v likovnem prostoru. Skozi ta 'prevod' pa postanejo dogodki, o katerih umetnik govori, dejstva na poseben način. Namreč dejstva, ki niso toliko namenjena dialogiziranju z drugimi, ampak dejstva, ki človeka kličejo v 'dialogiziranje' s samim seboj. To pa je ključnega pomena za doživetje vsebin, v zvezi s katerimi na besedni ravni tako zlahka zdrknemo v nepremostljive nesporazume, sofizme, spore in sovraštva.«

Na že omenjenem srečanju (28. februarja) je Klemen Karlin prvič izrazil pobudo, da bi šentviško razstavo prenesli tudi v Škofjo Loko. Že nekaj dni kasne-

je, na godeški premieri kratkega filma *Teta Mara*, je vzpostavil stik s kuratorjem razstave Jožetom Bartoljem in začeli so se prvi konkretni dogovori. Še največja težava je bila, kje v Škofji Loki najti primeren prostor. Loški grad bi bil ustrezen, a zaradi kratkega časovnega okvira in drugih okoliščin v Loškem muzeju nerealen, v Sokolskem domu pa je bila že predvidena druga razstava. Glasno razmišljanje Jožeta Bartolja, da bi se mu zdela idealna kaka opuščena tovarniška hala, je Klemen Karlina spomnilo na opuščene prostore nekdanjega nunskega samostana v starem mestnem jedru, ki so v šestdesetih letih prejšnjega stoletja dejansko služili kot proizvodna hala tovarne ELRA. Odlična ideja, a prostori so bili dolgo časa zaprti, zapuščeni, zatohli, vlažni ... Odločilna je bila pripravljenost Nadškofije Ljubljana, lastnice objekta, da nam ga, po prijaznem posredovanju Jožeta Bartolja, da na razpolago. Po ogledu (28. marca) je zagnanost ožje pripravljalne skupine in drugih članov obeh društev premagala vse ovire in prostore smo usposobili do te mere, da so lahko zaživel kot razstavišče.

Klemen Karlin je že v izhodišču razmišljanj o razstavi želel umetniško povednost likovnih del, izmed katerih so nekatera nastala prav kot odziv na razkritje Hude Jame 3. marca 2009, soočiti z neposrednim pričevanjem tamkaj najdenih predmetov. Za pomoč se je obrnil na sofaranko Blanka Avguštin Florjanovič, ki ji je bilo kot strokovni sodelavki Arhiva Republike Slovenije v aprilu 2009 zaupano restavriranje molitvenika, najdenega v Rovu sv. Barbare v Hudi Jami. V Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani sta skupaj izbrala deset najbolj pričevalnih predmetov, ki so vsak zase nemo govorili o žalostni usodi desetih različnih oseb, Blanka pa je zatem poskrbela za njihovo pietetno predstavitev v zatemnjenem slepem hodniku zaključnega trakta nekdanjega samostana.

Opuščeni prostori nekdanjega nunskega samostana.
(foto: Peter Pokorn ml.)

Glavni organizatorji razstave *ČLOVEK, GLEJ* ob prvem ogledu prostorov; spredaj od leve: Urška Florjančič in Helena Janežič; zadaj: Herman Gvardjančič, Jiři Kočica, Jože Bartolj, Matej Metlikovič, Blanka Avguštin Florjanovič in Klemen Karlin. (foto: Blaž Karlin)

Ive Šubic: Dražgoška pieta. (foto: Tomaž Lunder)

Prav tako se je Klemenu zdelo, da bo iz Ljubljane »uvožena« likovna razstava v našem okolju doživela povsem drug sprejem in odmev, če bodo svoj delež pripevali tudi domači likovni umetniki. Vezni člen je bil Herman Gvardjančič, eden od razstavljalcev v Šentvidu in hkrati predsednik Združenja umetnikov Škofja Loka. Člani tega združenja so se v presenetljivem številu odzvali njegovemu povabilu k sodelovanju in s svojo tematsko uglašeno razstavo močno doprinesli k sporočilnosti celotnega projekta. Posebej dragocen je bil pristanek dedičev Iveta Šubica, da za razstavo prispevajo njegovo *Dražgoško pieta* iz leta 1977, ki je s svojo izpovedno močjo predstavljala enega pretresljivih vrhuncev razstave.

Rodila se je vélika razstava **ČLOVEK, GLEJ**, sestavljena iz treh tematsko povezanih sklopov:

- ***O čem razmišljaš, Antigona?*** (po sliki Staneta Kregarja), **vseslovenska razstava likovnih del 26-ih avtorjev**;
- ***Antigona je našla Polineika!*** (po *Antigoni* Dominika Smoleta), **razstava predmetov iz množičnega grobišča v Rovu sv. Barbare v rudniku Huda Jama pri Laškem**;
- ***Ne da sovražim – da ljubim, sem na svetu!*** (po Sofoklovi *Antigoni*), **razstava več kot 30-ih likovnih del 21-ih članov Združenja umetnikov Škofja Loka**.

Že iz naslovov posameznih sklopov je razvidno, da jih je povezoval motiv antične drame o Antigoni, ki je, v nasprotju s prepovedjo, želela pokopati svojega brata Polineika in je zato simbol človeka, ki se upre državnim zakonom, kadar ti žalijo človekovo dostojanstvo in kršijo osnovne civilizacijske norme.

Obiskovalci razstave so si lahko, poleg projekcije fotografij notranjščine samostana avtorice **Jane Jocif**, ogledali tudi že omenjeni kratki film *Teta Mara*, posnet po scenariju Roka Andresa, v režiji Davida Sipoša in produkciji Tatjane Splichal. Gre za osebno pripoved Mare Križaj z Godešiča o usodi njene družine, ko je v času 2. svetovne vojne in po njej na različnih straneh izgubila tri brate. Film je bil, na pobudo in v organizaciji Blaža Karlina, prvič samostojno prikazan že 3. marca 2015 v dvorani Krajevne skupnosti Godešič in vzdušje ob koncu predvajanja je bilo tedaj malodane katarzično. Iz časovne oddaljenosti bi lahko rekli, da je bil ta dogodek ena od pomembnih točk v procesu skupnostnega zdravljenja, ko je pričevanje malega človeka, »enega izmed nas«, končno stopilo v javni prostor in dobilo v njem domovinsko pravico. Da je bil film nared ravno v času prvih priprav na razstavo *ČLOVEK, GLEJ*, je bila še ena tistih srečnih zunanjih okoliščin, ki so se povezale med seboj in prispevale h končnemu uspehu projekta. Izpoved tete Mare v duhu spravljenosti, brez obtoževanja, je pridala razstavi tako osebno noto kot dokumentarno razsežnost, hkrati pa je nakazala način preseganja ujetosti v težke, s trpljenjem zaznamovane dogodke, ne da bi jih zato odrivali v pozabo.

Razstavo, nad katero je prevzel **častno pokroviteljstvo predsednik Republike Slovenije Borut Pahor**, smo pripravili Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka, Muzejsko društvo Škofja Loka, Združenje umetnikov Škofja Loka in civilnodružbena iniciativa Resnica in sočutje 1945–2015; pri projektu so sodelovali še Arhiv Republike Slovenije, Nadškofija Ljubljana, Zavod sv. Stanislava Ljubljana Šentvid,

Mara Križaj pred spominsko ploščo žrtvam 2. svetovne vojne na Godešiču.

(foto: Tatjana Splichal)

Na ogled razstave *ČLOVEK, GLEJ* je vabil tudi veliki plakat na pročelju Kapucinskega samostana Škofja Loka. (foto: Aleksander Igličar)

Na tiskovni konferenci so sodelovali: (z leve) Klemen Karlin, Jože Bartolj, Janez Juhant, Herman Gvardjančič in Aleksander Igličar. (foto: Jana Jocif)

Odprtje razstave *ČLOVEK, GLEJ*; na violončelo igra Jaka Trilar. (foto: Peter Pokorn ml.)

Akademik Kajetan Gantar. (foto: Jana Jocif)

Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, Izseljensko društvo Slovenija v svetu, Mohorjeva založba iz Celovca in Založba Družina. Za medijsko podporo so poskrbeli Gorenjski glas, Radio Sora in Radio Ognjišče.

Že tiskovna konferenca, ki smo jo 14. maja pripravili kar sredi razstavne dvorane, je nakazala veliko zanimanje za razstavo. **Na odprtju v petek, 15. maja 2015**, natanko 70 let po zadnjih bojih 2. svetovne vojne na slovenskih tleh na Poljani pri Prevaljah, se je **zbralo več kot 400 ljudi**. Večer je povezovala Helena Janežič, umetniško pa sta ga obogatila Marija Lebar z občutenim branjem in Jaka Trilar s solističnima točkama na violončelu. Navzoče so nagovorili Klemen Karlin, prof. dr. Jožef Muhovič, Blanka Avguštin, Herman Gvardjančič in mag. Aleksander Igličar; **glavni govornik** pa je bil **akademik prof. dr. Kajetan Gantar**, klasični filolog, ki je na lastni koži izkusil eksodus na Koroško leta 1945.

Njegovo razmišljanje zaradi pričevanjske vrednosti objavljamo v celoti:

»Za razliko od ostale Evrope je Jugoslavija šele na današnji dan, 15. maja, ko je tudi hrvaška vojska položila orožje in odšla na križev pot od Pliberka do Banata, slavila dan zmage in konec vojne. Ob praznikih, ki se letos ob 70-letnici vrstijo že ves mesec maj, največ z borčevskimi prapori, rdečimi zvezdami in s petjem Na juriš, mi hodi na misel Prešernov sonet:

Zgodi se včasih, da mohamedani,
praznujejo budisti v daljni Kini,
al' ljudstva, kjer šopir'jo se bramini,
en dan z med njimi ujetimi kristjani.

Če bi Prešeren živel danes, mu te kitice ne bi bilo treba locirati na Kitajsko, ampak bi lahko ostal kar pri nas doma, in bi zapisal:

Zgodi se kdaj pri nas, da partizani,
praznujejo nekdanji komunisti,
prebarvani, čeprav še zmerom isti,
en dan z drugorazrednimi kristjani.

Nadaljevanja mu seveda ne bi bilo treba spreminjati:

Veselje onih glasen hrup oznani,
pojó trobente, piščal k tamburini,
obhajajo v srca ga globočini
v samotnih kotih ti, z nočjo obdani.

Pesnik je mojstrsko ubesedil kontrast med hrupno, a votlo zunanjo fasado slavlja zmagovalcev na eni strani in bolečino potrlih poražencev na drugi strani. Čeprav navzven manj bleščeča, so slavlja poražencev vendar globlje doživeta, kajti, kot je zapisal filozof Schopenhauer, »bolečina je bila vedno večji pesnik kot radost«.

Tako tudi mi, tu zbrani, spomina na dogodke pred 70. leti ne slavimo v siju žarometov ne z godbo na elitni lokaciji, ampak v tišini nekdanjega nunskega samostana. Za nas je to praznik spomina na čas, ko smo štiriletno okupacijo tujcev zamenjali za štiridesetletno diktaturo partije in Udbe, ki je marsikje presegla vzorce Gestapa. Družina mojega tasta je pred vojno živela v šestnadstropni stavbi banke Slavije. Med vojno je eno od etaž v stavbi zasedel Gestapo. Ko pa je zasijala svoboda, so se morali iz stavbe Slavije izseliti vsi stanovalci: Udbi ni bilo dovolj eno samo nadstropje kot Gestapu, ampak je potrebovala vseh sedem nadstropij, od kleti do mansarde. Ko ji še to ni bilo dovolj, je poiskala depandanse po vsej Ljubljani, med drugim dve mučilnici, eno v Beethovnovi ulici, drugo na Karlovški cesti pa še stavbo današnje psihiatrije na Poljanskem nasipu in ves veliki kompleks Škofovih zavodov v Šentvidu. Skozi te mučilnice so morali tisoči drugače mislečih, ki jim je režim brez sodbe vtisnil žig narodnih izdajalcev. Zato je mit o osvoboditvi maja 1945 laž in cinizem brez primere. K temu lahko dodam še beg pred svobodo, množični eksodus, ko so se tisoči, tudi moj oče, zapornik in izgnanec pod Nemci, v strahu podali čez Ljubelj na pot v neznano.

In njihov strah ni bil prazen, ampak upravičen. Kajti že deset dni po dnevu zmage, 26. maja, je Ljubljano obiskal Tito in z balkona univerze pred množico, zbrano na Kongresnem trgu, napovedal masaker, ki se pripravlja. Čeprav najbrž ni bral Antigone, je v govoru napovedal nekaj presenetljivo podobnega kot Kreon, najmračnejši lik tirana v Sofoklovi Antigoni: ... Kar pa se tiče izdajalcev ... Roka pravice, roka maščevalka našega ljudstva je že dosegla ogromno večino, a samo manjšemu delu izdajalcev se je posrečilo pobegniti pod okrilje pokroviteljev izven naše dežele. Ta manjšina ne bo nikoli več gledala naših divnih planin, naših cvetočih polj. Če bi se to vendarle zgodilo, bo to trajalo zelo kratek čas.

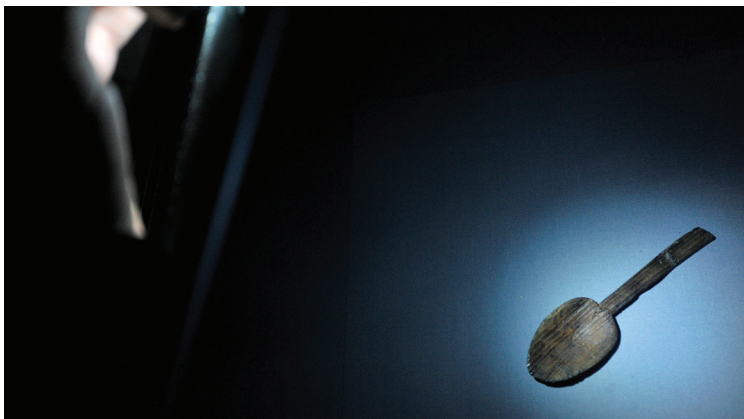
Zbrana množica je Titove besede nemo poslušala, čeprav se je ob njih še nebo zgrozilo in stemnilo. Očividci vedo povedati, da je med Titovim govorom zagrmelo in se vlila ploha. To potrjujejo tudi fotografski posnetki, na katerih vidimo eno samo morje razpetih črnih dežnikov. Zdi se, kot bi videli morje črni-ne, v katero se bodo jutri odele vdove in matere umorjenih sinov. Tito je v svoji maščevalnosti prekosil antičnega Kreona: Kreonov govor je veljal le enemu Polinejku, Tito pa je število Polinejkov povečal v množico desetstisočeri-h, ki bodo pahnjeni v brezna Kočevskega Roga ali živi zazidani za betonske pregrade Barbarinega rova.

Jugonostalgiki kot olajševalno okoliščino navajajo, da so se podobni poboji takrat dogajali tudi drugje po Evropi. Vendar ne le, da število žrtev ni primerljivo, še večja razlika je v tem, da so se drugje poboji dogajali kot osebni maščevalni obračuni, ki so jih voditelji skušali preprečiti, ponekod so maščevanja na lastno pest tudi sodno preganjali in sankcionirali. Ne poznam državnika v demokratični Evropi, ki bi z vrha najvišje oblasti tako kot Tito napovedal maščevalni masaker vseh premagancev.

Druga laž, ki se ponavlja na proslavah te 70-letnice, pa je, da smo takrat dobili prvo slovensko vlado, koalicijo pod vodstvom Borisa Kidriča. A zgodovinarji opozarjajo, da to ni bila prva slovenska vlada, saj je že 25 let prej, ob razsulu bivše monarhije, vso oblast v Sloveniji za dva meseca prevzela Narodna vlada, ki je imela veliko večje pristojnosti kot kasnejša Kidričeva.

Tudi govorjenje o koaliciji je slepilo in laž. Naj to ponazorim z nekaj dejstvi iz svojih osebnih opažanj in razmišljanj.

V mladih letih sem imel veliko inštrukcij, ker sem kot najstarejši od osmih otrok skušal blažiti stisko v družini, saj je bil oče dolgo brez službe. Med drugim sem inštruiral hčerko dr. Jožeta Pokorna, ki je bil pravosodni minister v Kidričevi vladi. Ministra sicer nisem nikoli srečal, saj je vse v zvezi z inštrukcijami urejala njegova žena, gospa Alma, ki mi je tudi dajala dostojno plačilo. Govorilo se je, da je bil Pokorn potem, ko so ministra Snoja zaprli in so se vsi vodilni krščanski socialisti vpisali v partijo, še edini kristjan v Kidričevi vladi. V Loškem muzeju sem si pred leti ogledal knjigo cerkvene bratovščine in v njej našel podpis Jožeta Pokorna. Morda so ga vaši starši še poznali, saj je imel pred vojno več let advokatsko pisarno v Škofji Loki.

Lesena žlica, najdena v Rovu sv. Barbare v rudniku Huda Jama, na razstavi
Antigona je našla Polineika! (vir: arhiv razstave ČLOVEK, GLEJ)

Vprašanje, ki sem si ga že takrat sam pri sebi zastavljal, pa je bilo: kakšne pristojnosti sploh ima Pokorn kot pravosodni minister? Ali kaj ve o nečloveških razmerah in udbovskih metodah v takratnih zaporih? Je kdaj slišal za množične izvensodne poboje v Rogu in kraških brezni? Sem morda jaz kot dijak o tem bolje poučen kot pa sam minister? Ima minister za pravosodje kaj vpliva na humanizacijo nevzdržnih razmer v zaporih? Slišal sem, da je v času njegovega ministrovanja mednarodni Rdeči križ obiskal Šterntal in so pod poraznim vtišom tega obiska to zloglasno taborišče nato zaprli. Je imel morda minister pravosodja kaj zaslug za ta obisk? Si je upal kdaj na seji vlade ali v pogovoru s Kidričem načeti takšna ali podobna neprijetna vprašanja? So ga morda zaradi njih prav kmalu odstavili in mu kot enemu redkih vrhunskih strokovnjakov za finančno pravo rajši zaupali profesuro na Ekonomski fakulteti? Od koder pa je že pri 58. letih – očitno razočaran ali morda celo primoran – odšel v predčasni pokoj.

Primer navajam, da problematiziram, ali Kidričeva vlada sploh zasluži oznako vlada. Saj pravosodni minister v njej ni imel pristojnosti za to, kar je v pravosodju najpomembnejše, za zagotavljanje nepristranskega sojenja, za problem odvzema svobode, ne nazadnje za vprašanja človeške integritete in eksistence. Bistveni problemi pravosodja so se reševali izven njega, v okviru Ozne, ki je še desetletja po Pokornovi razrešitvi in upokojitvi, pod drugimi imeni (Udba, SDV), ostala država v državi. Sploh pa so vsi najpomembnejši sodni procesi (npr. proti škofu Rožmanu) tekli pred vojaškimi sodišči, kjer Slovenija sploh ni imela nobenih pristojnosti.

Resnica pa je (kljub terorju Ozne) počasi in nezadržno prihajala na dan. Ni je moglo zaustaviti niti zaminirano skalovje nad brezni Roga niti enajst betonskih pregrad nad Hudo Jamo. Prihajala je, in to ne samo po redkih preživelih ubežnikih z množičnih morišč. Prihajala je po naših pogumnih Antigonah – sestrah, materah in ženah zverinsko pomorjenih Polinejkov, ki so kljub

prepovedim, kljub najstrožjim sankcijam neutrudno iskale in naposled tudi našle grobišča umorjenih. Prihajala je včasih tudi kot črv, ki se noč in dan oglašala in gloda v dušah in srcih krvnikov in jim ne da mirno spati. Prihajala je počasi in neopazno, sprva ob asociacijah na prevode in uprizoritve Sofoklove drame Antigone, a se je sčasoma tiho prikradla tudi v izvirne umetnine, ne samo v emigraciji, ampak tudi doma (npr. v romanu Veliki voz, lani umrlega Miloša Mikelna). Med njimi daleč izstopa Antigona Dominika Smoleta, vrhunska umetnina, nedvomno naša največja poetična drama vseh časov.

Iz te resnice je črpala navdih tudi vrsta naših likovnikov, slikarjev in kiparjev, ki je ob utelešenju navdiha doživljala katarzo svojih življenjskih travm in iskanj. Naj med njimi z imenom omenim samo dva pokojna umetnika; Staneta Kregarja, pionirja naše abstraktne umetnosti, ki je bil pred 75-imi leti, sredi bratomorne vojne, moj prvi profesor risanja v 1. razredu gimnazije. Njegova umetnina z naslovom O čem razmišljaš, Antigona? predstavlja uverturo v prvi sklop tukajšnje razstave. In naj omenim še dragega prijatelja, pred petimi leti umrlega Marijana Tršarja, ki je bil zadnja živa priča, prijatelj in sopotnik dveh naših najbolj nesrečnih pesnikov, ki sta v cvetu mladosti padla kot žrtvi revolucije – Franceta Balantiča, ki mu je opremil pesniško zbirko z globoko pomenljivim preroškim naslovom V ognju groze plapolam, in Ivana Hribovška, ki je že kot osemnajstleten dijak, kot da bi v tej tragediji preroško slutil svojo lastno usodo, kot prvi neposredno iz grškega izvirnika v slovenščino prevedel Sofoklovo Antigono.

Ob odprtju pretresljive razstave bi rad čestital vsem prostovoljcem iz Škofje Loke, njenim drznim, pogumnim in domiselnim snovalcem, ki so znali harmonično povezati arheološke eksponate, ne iz mitosa in antične davnine, ampak iz naše neposredne polpretekle tragične zgodovine, z vrhunskimi likovnimi stvaritvami nekaterih, žal že pokojnih, pa tudi najpomembnejših še živečih umetnikov. Ob tem še posebno priznanje zasluži plejada loških umetnikov. Nisem si predstavljal, da mala Škofja Loka premore toliko tako nadarjenih likovnih umetnikov, kot da so se v tem mestu na pragu tretjega tisočletja rodile in zrasle nove slovenske Atene.

In ne nazadnje bi se rad v imenu sodelujočih (in najbrž tudi v imenu obiskovalcev) zahvalil predsedniku republike Borutu Pahorju, ki je prevzel pokroviteljstvo nad razstavo in s tem znova pokazal, da je zares predsednik vseh Slovencev ne glede na njihove ideološke opredelitve in politična prepričanja. Dobro vem, da ni samo včeraj na ljubljanskih Žalah poromal k lipi sprave, ampak je že v letih, ko še ni bil predsednik države in ne predsednik vlade, ob dnevu mrtvih na ljubljanskih Žalah vedno med prvimi položil venec pod to lipo.

Ob koncu bi rad pozval starše, učitelje in profesorje, naj generacije svojih otrok in učencev popeljejo na to razstavo, da si mladi ob njenem ogledu izpolnijo morebitne vrzeli v svoji izobrazbi in pomanjkljivo šolsko znanje o najusodnejših in najbolj tragičnih, žal vse prevečkrat zabrisanih in zamolčanih, strneh in trenutkih naše narodne zgodovine.«

V katalogu razstave, ki je pod uredništvom Helene Janežič izšel z naslovom *Doneski 35 Loških razgledov in Memorabilia Locopolitana 21*, je **Klemen Karlin** med drugim zapisal: »Pričujoča razstava ČLOVEK, GLEJ želi že v naslovu, z aluzijo na Romualdov Škofjeloški pasijon izpred tristotih let in na slovenski križev pot izpred sedemdesetih let, nagovoriti človeka, vsakogar posebej, in hkrati usmeriti pozornost – k človeku in njegovi bivanjski vrednosti. Poziv, ki vabi, ne pa zapoveduje, je kot svojevrsten moralni imperativ: neizpodbitni zgodovinski resnici je treba pogledati v oči, se z njo soočiti in do nje vzpostaviti oseben, človečen, sočuten odnos. Skozi umetniško govorico predelani travmatični dogodki in preobražena osebna izkustva v podobi več kot petdesetih izpovedno močnih likovnih del se na razstavi stikajo s kruto, še vedno bolečo stvarnostjo desetih osebnih predmetov, najdenih marca leta 2009 v Hudi Jami.«

Razstava je bila na ogled do 21. junija, šest dni v tednu, po dve uri na dan, v tem času pa jo je, skupaj s spremljevalnimi prireditvami, obiskalo **okrog 2 000 ljudi**. Njihova doživljanja, bodisi zapisana v knjigi vtisov bodisi osebno izpovedana, so nedvoumen dokaz, da je razstava ČLOVEK, GLEJ z nagovarjanjem posameznika v celoti dosegla svoj namen. Prek medijev in obiskovalcev iz raznih slovenskih krajev je imela zelo velik odmev v celotnem slovenskem prostoru. Mnogi so menili, da je takšna razstava možna samo v kulturno in duhovno bogati Škofji Loki.

Za ponazoritev le nekaj **zabeleženih vtisov obiskovalcev**:

... Poln optimizma bom pripovedoval o Škofji Loki kot o »malih Atenah«.
(Kajetan Gantar)

V velikem razstavnem prostoru je bila na ogled vseslovenska razstava likovnih del

O čem razmišljaš Antigona? (foto: Peter Pokorn ml.)

V opustošenem prostoru lepota. In vendar se vrti! (Jože Kurinčič)

»Resnica vas bo osvobodila.« Tudi tokrat ... (Zorko Simčič in Minka Debevec Simčičeva)

Veličastna, pretresljiva predstavitev naše zgodovine, za očiščenje spomina in njegovo razlago, za očiščenje src, spravo, sožitje, ljubezen ... (s. Snežna Večko)

Pretresljivo, močno, pričevalsko! (Vlasta D. Rus)

Res: od lepote k čutenju – in spominu! (Antonija H. Križaj)

Pretresljivo, tudi jaz bi bila lahko tam. (Bernarda Triler).

Izkazalo se je, da so bili prazni in vlažni prostori opuščenega nunskega samostana več kot primerno okolje za izražanje osebnih doživljanj obiskovalcev. Mnogi med njimi so bili prvič v notranjosti prostorov, ki so čisto blizu nas, sredi mesta, a vendar odmaknjeni. Po nekaterih pričevanjih naj bi neposredno po koncu vojne tudi v teh prostorih, ne le na loškem gradu, zadrževali in trpinčili precej ljudi. Gre za sivo pego loškega zgodovinopisja, ki glasno kliče po poglobljeni strokovni obravnavi in predstavitvi. Starejše Ločanke in Ločani pa so se spominjali mladostnih dni, ki so jih preživljali v teh prostorih kot obiskovalci nunske šole ali kasneje verouka.

Organizirano vodstvo po razstavi sta večkrat pripravili mag. Bernarda Podlipnik in Helena Matičič Hostnik, kar nekaj skupin pa si jo je ogledalo tudi po vnaprejšnjem dogovoru. Med njimi so bili dijaki Gimnazije Škofja Loka, ki jih je po razstavi popeljal Ivan Golob, prof. umetnostne zgodovine. Članek v šolskem časopisu *Tret' štuk*, v katerem je ena od dijakinj strnila svoje vtise ob obisku razstave, kaže na presenetljivo zmožnost empatičnosti in senzibilnosti današnjih mladih za obravnavano tematiko. Žal se ni opogumil niti en ravnatelj ali ravnateljica katere izmed osnovnih šol v Škofji Loki in obeh dolinah, da bi na razstavo popeljali učence devetih razredov, ki v skladu z učnim načrtom pri zgodovini kot obvezno temo obravnavajo prav Slovence v 20. in 21. stoletju. To je bila zamujena priložnost, tudi za medpredmetno povezovanje.

V času razstave se je zvrstilo več spremljevalnih dogodkov, ki so pripomogli, da zanimanje zanjo ni usahnilo po odprtju.

Tako so v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka, s pomenljivim naslovom *Veš, Antigona, svoj dolg?*, postavili na ogled **gradivo zapostavljenih slovenskih pisateljev**, med njimi še posebej dr. Tineta Debeljaka.

24. maja je bila v Crngrobu tradicionalna, že **15. spominska maša in komemoracija** za žrtvami tamkajšnjih poveljnih pobojev.

V dneh od 27. do 31. maja je v Škofji Loki in okolici potekal **pesniški recital Pasijonke – pesmi o trpljenju v vojni in miru**. Mladi bralci so na petih različnih lokacijah – na Železniški postaji Škofja Loka na Trati, na dvorišču loškega gradu, pred rojstno hišo dr. Tineta Debeljaka pod nunsko cerkvijo v Blaževi ulici, pri cerkvi v Crngrobu in pri križu na pokopališču v Lipici – interpretirali poezijo dr. Tineta Debeljaka in drugih pesnikov, ki se v svojih delih osebno ali tematsko navezujejo na slovenski narodni pasijon 1945. Simbolika izbranih dnevo in

lokacij je bila vezana na zgodovinske dogodke pred 70-imi leti, ko so konec maja 1945 britanske zavezniške sile v Titovo Jugoslavijo pet dni s prevaro vračale razorožene pripadnike slovenske narodne vojske in civiliste. Njihova življenjska usoda se je po prestani pasijonski procesiji mučenj in smrti – ki je stekla tudi skozi tisočletno Škofjo Loko s koncentracijskim taboriščem na loškem gradu – končala na množičnih moriščih Kočevskega Roga, Teharij, Crngroba in druge po Sloveniji. Pobudnik in organizator *Pasijonke* je bil Blaž Karlin, več o njih pa lahko preberemo na spletni strani www.pasijonke.si ter v *Pasijonskih doneskih* 2016/11, ki sta jih marca 2016 izdali Muzejsko društvo in Društvo Lonka.

5. junija je bila na razstavišču **predstavitev fotomonografije Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja** in priložnostna razstava njegovih fotografij v povečanem formatu. V tekmi s časom je izdajatelju, Izselskemu društvu Slovenija v svetu, in založniku, Mohorjevi založbi iz Celovca,

uspelo knjige »še tople« pripeljati iz tiskarne med obiskovalce loške predstavitve. Fotografski opus ljubljanskega poklicnega fotografa in publicista Marjana Kocmurja (1914–1990) je neprecenljiv, saj gre za doslej edino znano ohranjeno fotografsko pričevanje o množičnem umiku 17 000 Slovencev na Koroško, preko Gorenjske in Ljubelja na Vetrinjsko polje. Ob pripravah na izid knjige se je izkazalo, da je imel Kocmur podružnico svojega fotoateljeja tudi v Škofji Loki, v tedanji Nunki ulici 10, današnji Blaževi ulici 6, zato se je s predstavitvijo knjige v neposredni soseščini svojega nekdanjega ateljeja simbolno vrnil v Škofjo Loko. Fotografa in fotomonografijo so predstavili Boštjan Kocmur, nečak in lastnik negativov Marjana Kocmurja, Tamino Petelinšek, profesionalni fotograf in pobudnik projekta, dr. Primož Lampič, umetnostni zgodovinar in publicist, ter mag. Jurij Pavel Emeršič, teolog in profesor zgodovine na Gimnaziji Želimlje. V kulturnem programu sta sodelovala sopranistka Ema Koplan in baritonist Janez Hostnik iz Glasbene šole Škofja Loka, večer pa je v imenu lokalnega soorganizatorja Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka povezovala Tanja Erlah.

14. junija je bila, prav tako na prizorišču razstave, **bralna uprizoritev Sofoklove Antigone, v prevodu Ivana Hribovška** (1923–1945), pod režijskim vodstvom Ksenje Geister in vsestranski koordinaciji Neže Karlin. Nastopili so Tanja Erlah, Lucija Omejc - Demšar, Jurij Svoltjšak, Marcel Kokelj, Jan Pintar, Blaž Karlin, Marko Črtalič, Ambrož Demšar in Selen Benedik, na tolkalih pa je

Pesniški recital *Pasijonke* pred cerkvijo Marijinega oznanjenja v Crngrobu; na levi Blaž Karlin.

(foto: Aleksander Igličar)

improviziral Janez Sagadin. V prepletu likovne, gledališke in glasbene umetnosti so obiskovalcem na pretresljiv, vzvišen način posredovali vedno aktualno temo – boj med večnim božjim in minljivim človeškim zakonom. Prav poseben poudarek je uprizoritvi dala poetična in ekspresivna nota Hribovškovega prevoda, ki je nastal v ozračju 2. svetovne vojne. Mladi prevajalec, ki je to etično najbolj izčiščeno tragedijo antike prevedel že pri rosnih osemnajstih letih, je morda slutil, kako se bo končala njegova življenjska pot; leta 1945 se je na Teharjah za njim izgubila vsaka sled. Večer je izzvenel kot poziv, da je nov svet možno graditi tako v naših srcih kot v naši domovini, kot pravi Antigona v Hribovškovem prevodu: »*Ne za sovraštvo, za ljubezen jaz živim.*« Uprizoritvi so prisostvovala tudi tri pesnikove

Bralna uprizoritev Sofoklove *Antigone*; z leve: Tanja Erlih, Marcel Kokelj, Blaž Karlin in Lucija Omejc - Demšar; v ozadju slika Jožefa Muhoviča *Sence na duši ali: O čem razmišljaš, Kreon?* (foto: David Jezeršek)

nečakinje in nečak. Društvo Lonka je v drugi polovici leta z *Antigono* gostovalo še v Kranju, Polhovem Gradcu, Šentvidu nad Ljubljano in nazadnje v Hribovškovi rojstni Radovljici.

Že naslednje dopoldne, v ponedeljek, 15. junija, je bila v nekdanjem nun-skem samostanu tiskovna konferenca, na kateri so sestre uršulinke, v okviru Resnice in sočutja, predstavile pobudo *Spominski dnevi 2015* in premierno predvajale kratki film *Slovenija ima srce*, režiserja Davida Sipoša.

Ena prvih idej, kako obeležiti spominsko leto, je bila **ponatis monumentalne pesnitve *Véliká črna maša za pobite Slovence*, loškega rojaka dr. Tineta Debeljaka**, soustanovitelja Muzejskega društva, čigar življenje in delo je bilo v domovini (pre)dolgo zamolčano. Pesnitev je izšla leta 1948 v Buenos Airesu, kamor je dr. Tine Debeljak emigriral skupaj z več kot 6 000 rojaki. Ker je ponatis *Vélike črne maše* presegal zmožnosti Muzejskega društva, smo bili zelo veseli, da je zanj poskrbela Založba Družina. 17. junija smo v glavni razstavnici dvorani pripravili njeno predstavitev, skupaj s predstavitevjo **ponatisa pesnitve**

dr. Tineta Debeljaka in slikarke Bare Remec Kyrie eleison, slovenski véli-ki teden. Ta knjižna dvojčica *Vélike črne maše* je prvič izšla leta 1955 v Buenos Airesu, Muzejsko društvo pa je poskrbelo za prvi ponatis v Sloveniji. Vsebino in pomen ene in druge pesnitve je predstavila ddr. Marija Stanonik, ki je pripravila obsežno strokovno oceno obeh del. Na predstavitvi sta spregovorili tudi Debeljakova hči Jožejka Debeljak - Žakelj in njegova vnukinja Ana Malvina - Porcelo Žakelj, ki sta prišli iz Argentine. Prisotni so si ogledali še film o življenju in delu dr. Tineta Debeljaka med Slovenci v Argentini, ki ga je leta 2009, ob 20-letnici njegove smrti, pripravil njegov vnuk, fotograf Marko Vombergar, ki je bil po spletu okoliščin tudi med prisotnimi.

Jožejka Debeljak - Žakelj, v ozadju lesorezi Bare Remec iz Debeljakove pesnitve *Velika črna maša za pobite Slovence*. (foto: Tatjana Splival)

Po predstavitvi je v prostorih samostana sledilo odprtje razstave oziroma **spominske meditacije *Iz globočine***, kjer so nas nagovarjali Debeljakovi verzi iz *Vélike črne maše*, pospremljeni z lesorezi Bare Remec ter s posnetkom branja *Črne maše*, v izvedbi Pavleta Ravnohriba. Pripravila jo je Založba Družina, predstavil pa njen direktor Tone Rode.

Razstavo in z njo povezano dogajanje smo sklenili v nedeljo, 21. junija, z **zaključnim koncertom Komornega zbora Megaron iz Ljubljane**, pod vodstvom dirigenta Damijana Močnika, v nabito polni nunski cerkvi v Blaževi ulici. Osrednja skladba koncerta z naslovom *Ne da sovražim – da ljubim, sem na svetu* je bil Močnikov *Slovenski requiem*, o katerem je skladatelj zapisal: »*Slovenski requiem je odločna odpoved sovraštvu, goreča prošnja za odpuščanje in milost ter trdna odločitev za ljubezen in mir. To delo posvečam vsem Slovencem, da bi skupaj našli pot v prihodnost, ki bo polna razumevanja, strpnosti, sožitja in ljubezni.*« Pri izvedbi so sodelovali sopranistka Marta Močnik - Pirc, organist Klemen Karlin, violončelist Jaka Trilar, pritrkovalci Damjana in Marta Praprotnik ter Jurij Močnik in recitatorka Tanja Erlah. Ob koncu izjemno občutenega koncerta

Zaključni koncert Komornega zbora Megaron v nunski cerkvi.

(foto: Peter Pokorn ml.)

so poslušalci, preden so z močnim aplavzom nagradili izvajalce, nekaj časa ostali v tišini osebnega premišljevanja.

Organizatorji smo ves čas obsežnih priprav in izvajanj posameznih dogodkov čutili izjemno duhovno podporo velikega števila ljudi, še zlasti pa nas je navduševal velik odziv prostovoljcev, ki so čistili prostore, dežurali na razstavi, nudili tehnično pomoč, raznašali vabila, lepili plakate in opravili vrsto drobnih opravil, ki so velikokrat opažena šele takrat, ko niso opravljena. Vsi smo začutili, da se dogajajo veliki premiki pri razumevanju in gledanju na tragične dogodke pred 70-imi leti, kar nas je povezovalo in nam dalo novih moči. Prav posebej se nas je dotaknil tudi **obisk Rova sv. Barbare v Hudi Jami**, ki nam je bil v manjši skupini, z vnaprejšnjim soglasjem Direktorata za invalide, vojne veterane in žrtve vojnega nasilja pri resornem ministrstvu, omogočen 29. junija kot neke vrste podarjeni epilog bogatega dogajanja.

Finančna sredstva za pokritje stroškov projekta so bila večinoma zbrana s pomočjo darov obiskovalcev, preostali del pa z donacijami nekaterih podjetij in posameznikov, s sredstvi Muzejskega društva in tistimi, ki jih je Društvo Lonka prejelo na občinskem razpisu za kulturne projekte.

Ob izteku spominskega leta 2015 smo v obeh loških zgodovinskih društvih, kot smiselno nadgradnjo velike razstave **ČLOVEK, GLEJ**, zasnovali še **sklop dogodkov s pomenljivim naslovom ČLOVEK, GLEJ NAPREJ**. Prepričani smo namreč, da moramo še marsikaj storiti tako na materialni kot tudi duhovni ravni.

V torek, 8. decembra, je bila na praznik Brezmadežne in ob začetku leta božjega usmiljenja v nunski cerkvi brezmadežnega spočetja device Marije **maša za žrtve povojnih pobojev na Škofjeloškem**, ki jo je ob somaševanju duhovnikov

dekanije Škofja Loka daroval prelat Anton Slabe, rojak iz Selške doline; pela je vokalna skupina Cantabile iz Gorenje vasi, pod vodstvom Romana Ažbeta. Prelat Slabe, on in njegova družina so bili med vojno in po njej močno preizkušani, je svoj nagovor sklenil z besedami: *»Motijo, bolijo nas neporavnane krivice, zlasti ko gre za človeško dostojanstvo. Če odmislimo nesmiselnost smrti ljudi, posebej na Škofjeloškem, ki se jih danes spominjamo, pa boli, da je bilo le redkim dano, da so bili dostojno pokopani, da na njihova imena še vedno leti blato zaničevanja in zavračanja resnici navkljub. Pokojni so zase pač razrešili ta vprašanja, mnogi živi jih ne morejo. Nekateri ne morejo niti odpustiti; pa je potrebno – že zaradi sebe in svojega miru. ... To je kultura odpuščanja, da smo sposobni moliti ob grobu ali breznu za svoje domače pa tudi za njihove morilce, ker povračilo prepuščamo Bogu; da hodimo in govorimo v družbi z dvignjenim obrazom človeškega in krščanskega dostojanstva. To zaželimo našemu narodu, naj odkriva skrivnostno moč vere, da ne bo ostal v smrtnih krčih, ampak se odprl življenju Božjega Duha in njegovemu miru.«*

V sredo, 9. decembra, smo v Jurjevi dvorani v Stari Loki pripravili **pogovorni večer z naslovom Povojni poboji na Škofjeloškem 70 let kasneje**. Vodil ga je Blaž Karlin, sodelovali pa so zgodovinar dr. Mitja Ferenc, član Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč, Janez Pintar, predsednik Komisije za evidentiranje in ureditev prikritih grobišč v Občini Škofja Loka v letih 2003–2007 in tajnik Društva Huda Jama, ter duhovnik mag. Bogdan Vidmar, vicepostulator za beatifikacijo duhovnikov Filipa Terčelja in Franca Krašne.

Ob sklepu večera je bila **prebrana Škofjeloška deklaracija ob 70-letnici konca 2. svetovne vojne**, ki so jo navzoči sprejeli z aklamacijo. V njej je med drugim izražena pobuda, da se v prostore nekdanjega nunskega samostana v Škofji Loki umesti Slovenski muzej spomina in sprave in da se nunsko cerkev v Škofji Loki razglasi za cerkev sprave. Besedilo deklaracije objavljamo v celoti.

Izvršni odbor Društva Lonka je deklaracijo podprl na dopisni seji 7. decembra. O podpori je razpravljala tudi Izvršni odbor Muzejskega društva na seji 30. novembra 2015. Od navzočih devetih članov so trije glasovali zanj, trije so bili proti, trije pa so se glasovanja vzdržali. Deklaracija je bila konec decembra v tiskani obliki poslana tako državnemu kot občinskemu političnemu vrhu ter izbranim ustanovam, organizacijam in posameznikom, skupaj na več kot 160 naslovov, v elektronski obliki pa tudi številnim medijem. V mesecu dni po prejemu so se nanjo vsebinsko odzvali msgr. Stanislav Zore, ljubljanski nadškof, dr. Milan Brglez, predsednik Državnega zbora RS, Vlasta Nussdorfer, varuhinja človekovih pravic RS, in dr. Jože Dežman, predsednik Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč; na lokalni ravni pa je, z izjemo profesionalne novinarske obravnave v Gorenjskem glasu, naletela na monoliten zid molka, kar več kot zgovorno priča o stanju duha v Škofji Loki leta 2015.

ŠKOFJELOŠKA DEKLARACIJA OB 70-LETNICI KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE

70 let od konca druge svetovne vojne in časa neposredno po njej, na Slovenskem zaznamovanega z množičnimi izvensodnimi poboji, ko vsem mrtvim še vedno ni priznana pravica do groba in spomina, **od predstavnikov države pričakujemo**, da se jasno in odločno zavzamejo za:

1. dokončno raziskavo prikritih grobišč, izkop žrtev, njihovo evidentiranje in pokop v skladu s civilizacijskimi normami,
2. vrnitev temeljnega človeškega dostojanstva vsem žrtvam revolucionarnega nasilja s simbolno izjavo Državnega zbora Republike Slovenije kot najvišjega predstavniškega in zakonodajnega organa v Republiki Sloveniji, v duhu opravičila in obžalovanja Predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja dne 29. oktobra 2015 na gradu Strmol,
3. osnovanje Slovenskega muzeja spomina in sprave, ki bo v duhu strpnosti in medsebojnega spoštovanja skrbel za ohranjanje narodovega kolektivnega spomina na prestano trpljenje med drugo svetovno vojno in po njej.

V skladu z navedenim **župana in občinske svetnike Občine Škofja Loka pozivamo**, da zastavijo vso svojo politično, človeško in moralno avtoriteto in se zavzamejo za:

1. ponovno oblikovanje komisije za evidentiranje in ureditev prikritih grobišč, sestavljene iz področnih strokovnjakov,
2. dokončno ureditev prikritih grobišč na območju občine Škofja Loka in pietetno ureditev kostnice na pokopališču Lipica pri Škofji Loki,
3. predstavitev vseh razsežnosti medvojnih in povojnih pobojev na Škofjeloškem in Loškega gradu kot nekdanjega koncentracijskega taborišča v stalni zbirki Loškega muzeja Škofja Loka in Slovenskega muzeja spomina in sprave.

Dajemo pobudo, da se Slovenski muzej spomina in sprave, kot živ spomin in opomin na slovenski pasijon 20. stoletja, umesti v prostore nekdanjega Nunskega samostana v Škofji Loki, mestu Škofjeloškega pasijona, in da se Nunsko cerkev v Škofji Loki razglasi za cerkev sprave.

Sprejeto z aklamacijo na pogovornem večeru
Povojni poboji na Škofjeloškem 70 let kasneje,

v Stari Loki, 9. decembra 2015.

Ilustracija: K. Mirtič (Bara Remec), Katakombska lučka, lesorez.

V nedeljo, 13. decembra je na Loškem odru, v organizaciji Društva Lonka, gostovala **Gledališka skupina župnije Ljubljana - Moste s predstavo *Requiem za Jezusa***. Ustvarjalci so o njej zapisali: »Predstava, ki je nastala ob 70. obletnici konca 2. svetovne vojne, je sodobna interpretacija pasijona in ogledalo izprijenosti človeške družbe v vrtincu vojnega nasilja. Mogočni prizori evangelija osvetljujejo tragiko bivanja pod pritiskom diktatur ter kličejo k etičnemu razmisleku in preoblikovanju lastnega življenja in razmišljanja.« Režiser, dramaturg in scenograf je bil moščanski župnik dr. Božidar Ogrinc. Amaterskemu ansamblu iz Most je uspela izredno dinamična in prodorna predstava, ki bi bila lahko v ponos marsikateremu poklicnemu gledališču.

Spominsko leto smo zaključili z **mašo** v nedeljo, 27. decembra, simbolno na predvečer godu nedolžnih otrok, **pri Matjaževi jami v bližini vasi Pevno**. Tam je bilo po nekaterih pričevanjih v maju 1945 umorjeno večje število hrvaških otrok. Somaševanje je vodil starološki župnik dr. Alojz Snoj, pel pa je mešani pevski zbor Sv. Urh iz Smlednika, pod vodstvom Andreja Žagarja. To je bilo po sedemdesetih letih prvič, da je bila na tem kraju darovana maša. Starološki župnik je ob koncu svojega nagovora zbranim takole zaobjel pomen gesla **ČLOVEK, GLEJ NAPREJ**: »Govori nam, da tega ne smemo pozabiti zato, da se to ne bi nikdar več ponovilo. Govori nam o resnici in sočutju in usmiljenju. In govori nam tudi o tem, da potem, ko smo storili vse, kar je potrebno, da priznamo in popravimo zlo iz naše zgodovine in ga obžalujemo, gledamo naprej in gradimo prihodnost, ki bo polna strpnosti, razumevanja, spoštovanja drugačnih ter medsebojnega razumevanja in sodelovanja.«

Z vsem naštetim smo želeli spomniti na čas pred sedemdesetimi leti. Predvsem na tiste dogodke, ki so bili dolga leta prepovedana tema in bi jih tudi danes marsikdo najraje obšel. A vendar so del zgodovine in kot težka temna snov vgrajeni v spomin našega naroda. 70 let je le hip v življenju človeštva, v življenju posameznika pa se v tem času odvije skoraj celoten življenjski krog. Generacije se menjavajo in kmalu ne bo več nikogar, ki je osebno izkusil viharje prve polovice 20. stoletja. **Z vsakim dogodkom, ki smo ga pripravili, smo jasneje začutili, kako pomembno je odpirati prostor za dialog in kako moramo dati besedo vsem, ki se jih je ta čas neposredno dotaknil.** Obiskovalci razstav in prireditve so s svojo številnostjo to ves čas potrjevali. Morda pa le velja stara Ciceronova modrost, da je zgodovina učiteljica življenja. Prepričani smo, da je tisti, ki zgodovine ne pozna, obsojen na to, da jo ponavlja. Upamo, da smo v spominskem letu 2015 odstrli del tančic in na ta način prispevali kamenček v mozaik poznavanja naše lastne zgodovine.

Razstava članov Združenja umetnikov Škofja Loka *Ne da sovražim – da ljubim, sem na svetu!*
v malem razstavnem prostoru. (foto: Peter Pokorn ml.)